

מתי נכתבים ומתי נחתמים?

חלק א: הכתיבה והחתימה בתפילה ובפיוטים

א. הסתירה בין הפיוט "ונתנה תוקף" לבין תפילת "אבינו מלכנו" וההוספות בתפילת העמידה

בפיוט "ונתנה תוקף", הנאמר בראש השנה וביום הכפורים בקהילות אשכנז ובחלק מקהילות ספרד, אומרים: "בראש השנה יכתבון, וביום צום כפור יחתמו". נאמר כאן במפורש שהכתיבה היא בראש השנה, והחתימה היא ביום הכפורים. לעומת זאת בתפילת "אבינו מלכנו" ובהוספות שבתפילת עמידה מבקשים במשך כל עשרת ימי תשובה, כולל כל התפילות הראשונות ביום הכפורים, עד מנחה ועד בכלל: "כתבנו", ורק בתפילת נעילה מבקשים: "חתמו". לפי זה עולה שהכתיבה נמשכת כל עשרת ימי תשובה, כולל יום הכפורים בתפילת מנחה, והחתימה היא רק בשעת נעילה! בקשות אלו עומדות בניגוד לכאורה לנאמר בפיוט "ונתנה תוקף"!

ב. תירוץ הסתירה

ניתן ליישב סתירה זאת, שאם אדם נכתב ח"ו לרעה בראש השנה, ואחר כך חזר בתשובה במשך עשרת ימי תשובה, לא שייך שהוא יחתם לטובה, כאשר הוא עדיין כתוב לרעה, אלא צריך שהוא יכתב תחילה לטובה. אם כן מוכרחים לומר שאף על פי שהכתיבה היא בראש השנה, מכל מקום כיון שיש חתימה ביום הכפורים, הרי שמי שהשתנה, צריך להיכתב מחדש ביום הכפורים, לפני החתימה. לכן מבקשים אנו עד מנחה של יום הכפורים, שכל עם ישראל יכתב לטובה, אם ח"ו מישהו לא נכתב עדיין לטובה בראש השנה. אך אף על פי כן אומרים בפיוט "ונתנה תוקף": "בראש השנה יכתבון", מפני שהכתיבה העיקרית היא כבר בראש השנה.

ג. משמעות הכתיבה והחתימה

על פי זה גם ניתן להבין מדוע הכתיבה נפרדת מהחתימה: אחרי הכתיבה, כאשר עדיין לא היתה החתימה, ניתן לשנות את הכתיבה. לכאורה משמע שאחרי החתימה לא ניתן לשנות כלל. אבל מפורש בגמרא (ר"ה טז ע"א) שיפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין. כלומר: גם אחרי החתימה ניתן לשנות את גזר הדין!

לפי זה ישנם שלושה מצבים :

1. לפני ראש השנה – לפני הכתיבה – כל מעשה טוב נכנס ל"מאזן", ויכול להטות את הכף לזכות.
2. אחרי ראש השנה – אחרי הכתיבה – כבר קשה לשנות את שנכתב, אבל מכל מקום ניתן לשנות, כיון שעדיין לא היתה החתימה.
3. אחרי יום הכפורים – אחרי החתימה – קשה מאוד לשנות, אבל ניתן לשנות.

חלק ב: היחס בין התפילות והפיוטים לגמרות

א. הקושיה מדברי רבי כרוספדאי

בגמרא במסכת ראש השנה (טז ע"ב) נאמר: "אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן: שלושה ספרים נפתחים בראש השנה, צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה, בינוניים תלויים ועומדים עד יום הכפורים, זכו - נכתבים לחיים, לא זכו - נכתבים למיתה".

בגמרא זו מפורש שבראש השנה גם נכתבים וגם נחתמים! אמנם הבינוניים אינם נחתמים בראש השנה, אך הצדיקים והרשעים כן. גמרא זו היא בניגוד לנאמר בתפילות ובפיוט: גם בתפילת "אבינו מלכנו", גם בהוספות שבתפילת עמידה, וגם בפיוט "ונתנה תוקף" אומרים שהכתיבה לבדה היא בראש השנה, והחתימה היא ביום הכפורים! יש לציין שתפילת "אבינו מלכנו" וההוספות שבתפילת עמידה חוברו על ידי הגאונים, והפיוט "ונתנה תוקף" חובר על ידי רבי אמנון ממגנצא, שחי בתקופת הראשונים, ואם כן קשה עליהם שדבריהם הם נגד הגמרא!

ב. האם ניתן לתרץ שהפיוט מתיחס לבינוניים?

לכאורה אפשר היה לומר שהנאמר בפיוט "ונתנה תוקף": "בראש השנה יכתבון וביום צום כפור יחתמו" מתיחס לבינוניים, שכן הבינוניים אינם נחתמים בראש השנה. אך אין זה נכון, כיון שעל הבינוניים אומרת הגמרא: "בינוניים תלויים ועומדים מראש השנה עד יום הכפורים, זכו – נכתבין לחיים, לא זכו – נכתבין למיתה". דהיינו הבינוניים רק נכתבים, ולא נחתמים, ורק ביום הכפורים, ולא

בראש השנה, ולא כנאמר בפיוט "ונתנה תוקף": "בראש השנה יכתבון, וביום צום כפור יחתמוך"¹!

ג. דברי התנאים

כדי לענות על שאלה זו יש לעיין בגמרא במסכת ראש השנה (טז ע"א).

הגמרא שם אומרת: "תניא:

הכל נידונים בראש השנה, וגזר דין שלהם נחתם ביום הכפורים, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: הכל נידונין בראש השנה, וגזר דין שלהם נחתם כל אחד ואחד בזמנו: בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בחג נידונין על המים, **ואדם נידון בראש השנה, וגזר דין שלו נחתם ביום הכפורים**".

עוד אמרה שם הגמרא: "תנא דבי רבי ישמעאל: בארבעה פרקים העולם נידון: בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בחג נידונין על המים, **ואדם נידון בראש השנה, וגזר דין שלו נחתם ביום הכפורים**".

בשתי ברייתות אלו מפורש שאדם נידון בראש השנה, וגזר דין שלו נחתם ביום הכפורים! מסתבר שמה שאמרו: "אדם נידון בראש השנה", הכוונה היא שאז הוא גם **נכתב**, וכן כתב ה"שפת אמת" שם, וכפי שרואים שאחר כך כתוב: "וגזר דין שלו נחתם ביום הכפורים", משמע שקודם הוא נכתב. על פי זה ניתן לומר שדברי הגאונים בהוספות שבתפילת העמידה וב"אבינו מלכנו" והפיוט "ונתנה תוקף" בנויים על שתי הברייתות הללו!

לפי זה השאלה מתהפכת: אם קודם נשאלה השאלה כיצד יתכן שהגאונים ורבי אמנון חלקו על הגמרא, הרי שכעת נשאלת השאלה: כיצד רבי כרוספדאי חלק על **התנאים** בברייתות: רבי יהודה, ורבי מאיר, ותנא דבי רבי ישמעאל? והרי רבי כרוספדאי הוא אמורא, שכן הוא אמר את דבריו בשם רבי יוחנן, שהוא אמורא.

¹ עיין ב"פרחי כהונה" למסכת ראש השנה (טז ע"ב) ששאל: "קצת קשה: אמאי לא אמר נכתבים ונחתמים, כמו בצדיקים גמורים וברשעים גמורים?

ועיין למהרש"א ז"ל בחדושי אגדות ולהרב יתפארת בחורים' ז"ל".

וענה: "ונראה לי דבינונים, שהם מחצה זכיות ומחצה עבירות, גם שזכו שעשו מצוה אחת או שתיים, והכריעו כף זכות, דווקא נכתבים ולא נחתמים, דשמא למחר יעשו עבירה או שתיים ויחזרו לכשהיו מחצה על מחצה. וכן אם לא זכו, שהכריעו כף חובה בעבירה אחת או שתיים דווקא נכתבים ולא נחתמים, דשמא למחר יעשו מצוה אחת או שתיים ויהיו מחצה על מחצה. וזה דווקא משום דבראש השנה היו בינונים, דהיינו מחצה על מחצה, אבל אם בראש השנה היו יתרים מצוה אחת או שתיים על העבירות, או עבירה אחת או שתיים על הזכויות, כיון שהוא יום הדין לכל העולם גם אלו נידונין על פי אותה שעה ונכתבים ונחתמים לאלתר, אם בספר צדיקים גמורים או רשעים גמורים. ואין אמורים שמא יעשו למחר מצוה או שתיים, ויהיו שקולים. וכשהיו שקולים בראש השנה לא ידונו אותם בכתובה לבד, בלא חתימה, אלא ביום כפורים שיש בו שייכות לדין. ודו"ק".

השאלה מתחזקת עוד יותר לאור העובדה שהגמרא הסבירה את המשנה על פי תנא דבי רבי ישמעאל.

ד. האם רבי כרוספדאי חולק על התנאים בברייתא?

למרבה הפלא הראשונים לא שאלו שאלה זו, אבל הם שאלו שאלה אחרת, ומתוך התרוץ על השאלה ההיא ניתן לענות גם על שאלה זו.

1. הסבר התוספות

שאלו התוספות: כיצד אמר רבי כרוספדאי שצדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לחיים ורשעים גמורים להיפך? והרי נאמר בפרשת ואתחנן: "משלם לשונאיו אל פניו להאבידו" (דברים ז, ט). כלומר: ד' משלם לרשעים בעולם הזה על המצוות שהם עושים, כדי להאבידם מהעולם הבא (רש"י שם). וכן אמרו במסכת קדושין (לט ע"ב) שהקב"ה נותן לרשעים את שכרם בעולם הזה! אם כן כיצד אמר רבי כרוספדאי שרשעים גמורים נחתמים למיתה?

ענו התוספות שרבי כרוספדאי דיבר על כתיבה וחתימה לעולם הבא!

דברי התוספות קשים: מה צורך יש לדון בראש השנה שבכל שנה על העולם הבא של כל אחד שיגיע לו אחרי אריכות ימיו ושנותיו? הרי האדם ודאי יעשה עוד מצוות רבות עד יום מותו (ואולי חס שלום גם עבירות), וביום מותו ידונו אותו, ואם כן מה הצורך לדונו בראש השנה?

אכן הקשה הרשב"א קושיא זו ולא תירץ, וגם שאר הראשונים חלקו על התוספות, ותירצו אחרת את הקושיה מהפסוק בפרשת ואתחנן. מכל מקום התוספות, כאמור, תירצו שרבי כרוספדאי דיבר לגבי העולם הבא².

לפי זה יש לתרץ את השאלה כיצד חלק רבי כרוספדאי, שהוא אמורא, על התנאים רבי מאיר ורבי יהודה ותנא דבי רבי ישמעאל: **התנאים דיברו על הדין המתיחס לעולם הזה**, ועל כך הם אמרו שהכתיבה היא בראש השנה, והחתימה ביום הכפורים. לעומת זאת **רבי כרוספדאי דיבר על הדין הנוגע לעולם הבא**, ועל הדין ההוא אמר רבי כרוספדאי שצדיקים גמורים ורשעים גמורים נכתבים ונחתמים בראש השנה.

² ועיין בתוספות הרא"ש שהסביר את דברי התוספות.

2. הסבר הר"ן בשם הראשונים

הרמב"ן ורבנו ישעיה, שהובאו בר"ן, שאלו גם הם את שאלת התוספות, וענו עליה תשובה אחרת: צדיק ורשע האמורים כאן בסוגיא הכוונה לצדיק ורשע **בדינו**. ואפשר שמי שרובו זכויות ונחשב באמת לצדיק, יחשב בדין זה כרשע, כיון שדי רוצה להענישו בעולם הזה על מיעוט עוונותיו, כדי שיבוא זכאי לעולם הבא³. לפיהם חוזרת הקושיא: כיצד חולק רבי כרוספדאי, שהוא אמורא, על רבי מאיר ורבי יהודה ותנא דבי רבי ישמעאל?!
אכן כתב הגר"א בביאורו לשולחן ערוך⁴ שדברי הר"ן קשים, מפני שלפיו עולה שרבי כרוספדאי חולק על רבי מאיר ורבי יהודה ותנא דבי רבי ישמעאל.

לשנה טובה תכתב [ותחתם]

מתוך כך פסק הגר"א שיש לומר בראש השנה רק: "לשנה טובה תכתב", כרבי מאיר וכרבי יהודה וכתנא דבי רבי ישמעאל, ולא: "לשנה טובה תכתב ותחתם". כיון שגם לפי רבי כרוספדאי, שיש חתימה בראש השנה, החתימה מתייחסת רק לעולם הבא, כדברי התוספות.

לכאורה יש לשאול על דברי הגר"א שעדיין אפשר לומר: "תכתב ותחתם" – לעולם הבא!

יש לומר שהברכה "לשנה טובה תכתב ותחתם" משמעותה בעולם הזה. אמנם לפי זה יוצא שאכן הגר"א יודה שאפשר לומר: "כתיבה וחתימה טובה" – לעולם הבא.

לפי הגר"א הפיוט "ונתנה תוקף", שבו נאמר שנכתבין בראש השנה ונחתמין ביום הכפורים, הוא כרבי מאיר וכרבי יהודה וכתנא דבי רבי ישמעאל, ומתייחס לעולם הזה, כפי שמבוארים בו ענייני עולם הזה: "מי ברעש ומי במגפה" וכו', ואילו רבי כרוספדאי, שאמר שגם הכתיבה וגם החתימה לצדיקים הגמורים ולרשעים הגמורים היא בראש השנה, דיבר על הדין בעולם הבא.

3. הסבר שיטת הראשונים על פי דברי רבנו חננאל

כאמור, לפי הרמב"ן ורבנו ישעיה והר"ן רבי כרוספדאי דיבר על העולם הזה, ושאל עליהם הגר"א שרבי כרוספדאי סותר את הברייתות בדף טז ע"א.

³ יש להעיר שלפי הר"ן קשה מדוע כתוב "צדיקים גמורים", ואכן הקשה כך הריטב"א, אמנם גם לפי התוספות קשה, שהרי מדובר בצדיקים שיש להם מצוות קצת יותר ממוחצה.

⁴ אורח חיים סוף סימן תקפ"ב.

יש לציין שכך סוברים גם הריטב"א והמאירי, שכתבו שהדין של ראש השנה מתייחס לעולם הזה, אם כי הם לא כתבו כרמב"ן, כתוספות רי"ד וכו"ן ש"צדיקי" הכוונה בדינו.

נראה ליישב את שיטות הראשונים על פי דברי רבינו חננאל במסכת סוכה (מה ע"ב) שכתב לגבי ענין אחר: "והלא אביי ורבא דאחרונים הן לגבי רשב"י, ואיך מקשינן מדבריהם עליו? אלא ללמדך המסורת שהיה בידם בדברי אביי ורבא, כך היה בידי הראשונים בקבלה, כהלכה למשה מסיני. ואינם דבריהם, שאלו הדברים וכיוצא בהן אי אפשר להאמר אלא בקבלה מן הנביאים. ואלו הדברים שקיבלו מרבותיהם היו מגידין". לפי זה אפשר שלכן לא הקשו המפרשים שרבי כרוספדאי חולק על התנאים, כיון שהיתה לו מסורת על כך.

4. הסבר שיטת הראשונים על פי דברי הירושלמי

עוד אפשר ליישב את דברי רבי כרוספדאי על פי הירושלמי בראש השנה (פ"א תחילת ה"ג): "אית תניי תני: כולם נידונין בראש השנה, וגזר דינו של כל אחד ואחד מתחתם בראש השנה". התנאים הללו אומרים **שגם הדין וגם החתימה שניהם בראש השנה**, ואם כן רבי כרוספדאי, שאמר: "שלושה ספרים נפתחים **בראש השנה**, צדיקים... **נכתבים ונחתמים לאלתר** לחיים, רשעים... **נכתבים ונחתמים לאלתר** למיתה" סובר כמותם, ולא קשה קושית הגר"א! אמנם עדיין קשה, שכן לפי רבי כרוספדאי הבינוניים תלויים ועומדים עד יום הכפורים, ודבר זה אינו נזכר בדברי התנאים בירושלמי!

תשובה לדבר ניתן לומר על פי מה שכתב ה"ז בהלכות ראש השנה⁵: "כתב [ה'לבוש'] שאין לומר: 'מלוך על כל העולם כולו', שהוא כפל. ובכל הספרים יש כן. ונראה לי ליישב דמצינו הרבה פעמים רובו ככולו, וקא משמע לן כאן: כולו ממש". מפורש בט"ז שגם כאשר כתוב "כל" אין הכוונה בהכרח לכל ממש, אלא רק לרוב! וה"מור וקציעה" שם כתב: "כתב בט"ז ליישב כפל הלשון שבנוסח 'מלוך על כל העולם כולו'. ודבר ד' בפיו אמת, **והוא דבר פשוט ומצוי לרוב גם במקרא**, כמו: 'כל העדה כולם קדושים' (במדבר טז, ג), וזולתו, כמו שכתבתי בס"ד בהגהות התפילה, וכן מצינו בהרבה מקומות במשנה, וכמוהו עוד בנוסח תפילה דראש השנה: 'וכל הרשעה כולה'. לפי זה אפשר שרבי כרוספדאי למד שאף על פי שהתנאים בירושלמי אמרו "כולם", אין הכוונה ממש לכולם, אלא לרובם.

⁵ אורח חיים סימן תקפ"ב סק"ג.

ה. האם לפי רבי כרוספדאי אין משמעות ליום הכפורים לצדיקים ולרשעים?

לכאורה יש לשאול שלפי רבי כרוספדאי, שגם הצדיקים וגם הרשעים נכתבים ונחתמים כבר בראש השנה, אין משמעות ליום הכפורים! ואמנם כיון שכל אחד צריך להחזיק את עצמו כבינוני יש משמעות עצומה ליום הכפורים לכל אחד, שכן כל אחד צריך לחשוב שהוא עדיין לא נכתב, אבל כלפי שמיא גליא שרוב העולם אינם בינוניים, ודינם כבר נחתם בראש השנה!

שאלה זו לכאורה קשה עוד יותר לפי התנאים בירושלמי, כפשט הברייתא שכולם ממש נכתבים ונחתמים בראש השנה, ומשמע שאפילו הבינוניים נכתבו ונחתמו כבר בראש השנה, ואם כן לכאורה אין שום משמעות ליום הכפורים!

שאלה זו באמת אינה קשה כלל ועיקר, כיון שיום הכפורים כשמו כן הוא: "יום הכפורים"! כפי שאומרת התורה: "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם, מכל חטאתיכם לפני ד' תטהרו" (ויקרא טז, ל), "כי יום כפורים הוא לכפר עליכם" (ויקרא כג, כח). אלא שהתנאים בבבלי הוסיפו שיום הכפורים אינו רק יום של כפרה, אלא גם יום של דין, וכך אנו נוהגים להלכה בתפילותינו, אבל התנאים בירושלמי סוברים שיום הכפורים הוא רק יום של כפרה, ולא יום של דין. וכן רבי כרוספדאי סובר שלצדיקים ולרשעים יום הכפורים הוא רק יום של כפרה, ולא יום של דין, ורק לבינוניים הוא גם יום של דין. אבל גם הצדיקים וגם הרשעים צריכים את הכפרה, שכן גם הצדיק שנכתב ונחתם לחיים בראש השנה, אם יש לו אפילו עבירה אחת שלא התכפרה עדיין, הוא צריך את יום הכפורים, כדי שהיא תתכפר לו. וגם הרשע, שנכתב ונחתם למיתה בראש השנה, צריך את יום הכפורים כדי שיתכפר לו עוונותיו. ואף על פי שעל ידי זה לא ישתנה דינו בעולם הזה, מכל מקום הוא ימות זכאי ויזכה לעולם הבא, כמו שאמרו במסכת סנהדרין (מג ע"ב) שהיוצא ליסקל אומרים לו להתוודות לפני שהוא נסקל, כדי שיזכה לעולם הבא!

סיכום

א. רבי כרוספדאי אמר שהצדיקים והרשעים נכתבים ונחתמים בראש השנה. דברים אלו הם בניגוד לנאמר בתפילת "אבינו מלכנו" ובהוספות שבתפילת עמידה ובפיוט "ונתנה תוקף", שבהם נאמר שהכתיבה לבדה היא בראש השנה, והחתימה היא ביום הכפורים!

ב. בשתי ברייתות מפורש שאדם נכתב בראש השנה, וגזר דין שלו נחתם ביום הכפורים!

דברים אלו מתאימים לנאמר בתפילת "אבינו מלכנו" ובהוספות שבתפילת עמידה ובפיוט "ונתנה תוקף", וחולקים על דברי רבי כרוספדאי!

ג. לפי הסבר התוספות רבי כרוספדאי דבר על העולם הבא, ואילו התנאים דברו על העולם הזה, ולא קשה עליו מדבריהם.
 ד. לפי רבנו חננאל בענינים כאלו היתה לאמוראים מסורת מרבותיהם, ואין להקשות עליהם מדברי התנאים.
 ה. בברייתא שבירושלמי יש דעת תנאים שכולם נכתבים ונחתמים בראש השנה, דעה זו זהה לדעת רבי כרוספדאי.
 ו. גם לדעת רבי כרוספדאי והתנאים בירושלמי שרוב בני אדם נכתבים ונחתמים ביום הכפורים, יש משמעות עצומה ליום הכפורים. כיון שגם הצדיקים וגם הרשעים צריכים את הכפרה של יום הכפורים, כדי שיתכפרו להם עוונותיהם.

חלק ג: מה פירוש "זכו"?

א. הסבר הר"ן

כתב הר"ן (טז ע"ב): "ובינונים היינו אותן בני אדם שמשפט שלהם מעוין ושקול בראש השנה, שהן תלויין ועומדים, עד שהם מכריעים עצמם לזכות או לחובה, מראש השנה ועד יום הכפורים". עולה מדברי הר"ן שכל מעשה רע או טוב יכול להכריע.

ב. הסבר הרמב"ם

הרמב"ם בפ"ג מהלכות תשובה ה"ג כתב: "וכשם ששוקלין זכויות אדם ועוונותיו בשעת מיתתו, כך בכל שנה ושנה שוקלין עוונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו ביום טוב של ראש השנה. מי שנמצא צדיק נחתם לחיים, ומי שנמצא רשע נחתם למיתה, והבינוני תולין אותו עד יום הכפורים. **אם עשה תשובה** - נחתם לחיים, ואם לאו - נחתם למיתה".

כתב ה"כסף משנה" שמקור דברי הרמב"ם הוא בדברי רבי כרוספדאי.

אבל יש לשים לב שיש בדברי הרמב"ם שני חידושים לעומת הגמרא:

1. בדברי רבי כרוספדאי נאמר על הבינונים שהם **נכתבים** ביום הכפורים, ואילו הרמב"ם כתב על הבינוני שהוא **נחתם**.
2. בדברי רבי כרוספדאי נאמר על הבינונים שאם זכו הם נכתבים לחיים, ולא מבואר במה זכו, ואילו הרמב"ם כתב על הבינוני: "אם עשה תשובה".

1. הסבר ה"לחם משנה"

שאל על כך ה"לחם משנה": "אם עשה תשובה נחתם וכו' ואם לאו נחתם למיתה. ואם תאמר: כי לא עשה תשובה אמאי נחתם למיתה? הא מחצה על מחצה יורב חסד מטה כלפי חסד' (ראש השנה יז ע"א)!"

השיב: "כבר תירצו בזה דהיכא דלא עשה תשובה - הוי עוון אחד נוסף על העוונות, משום דבאלו עשרה ימים של תשובה הוא חייב לעשות תשובה. ואם לא עשה - הרי עוון אחד נוסף על העוונות."

כעין שאלת ה"לחם משנה" ותשובתו כבר שאל הריטב"א (ראש השנה טז ע"ב): "ומה שנאמר בבינונים שתלויים ועומדים עד יום הכפורים, זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה. יש מקשים: לא זכו אמאי נכתבין למיתה? והלא ירב חסד - מטה כלפי חסד!"

...והרב רבנו יונה ז"ל הוסיף דלהכי לא קאמר: 'חטאו - נכתבין למיתה', משום דהוה מילתא דהוא ממילא, שהרי יום הכפורים מצוה מן התורה להתודות ולשוב בתשובה, כדכתיב: 'מכל חטאתיכם לפני ד' תטהרו'⁶, והנה אם עשו מצות עשה זו - זכו ונשתכרו. ואם לא עשו כן - הרי עברו והרשיעו ונתחייבו"⁷. לפי זה יש לשאול: לכאורה מספיק שיעשה האדם שתי מצוות, ואז אף על פי שלא עשה תשובה ונוסף לו עוון, מכל מקום כנגדו עשה שתי מצוות!

2. הסבר ה"כוכבי אור"

הסבר אחר כתב בספר "כוכבי אור" לרבי יצחק בלאזר (סימן ה). גם הוא שאל: "מה שכתב הרמב"ם: 'והבינוני תולין אותו עד יום הכפורים. אם עשה תשובה - נחתם לחיים, ואם לאו - נחתם למיתה'. לפי מושכל ראשון יפלא מאד, דהרי בינוני הוא מי שמעשיו שקולים, מחצה זכויות ומחצה עוונות. נמצא כי אין חסר לו רק מצוה אחת להכריע כף הזכויות על העוונות, ואם כן אף אם לא יעשה

⁶ עיין ב"שערי תשובה" לרבנו יונה שער ד סעיף יז.

⁷ עיין בריטב"א שם שהוסיף: "ויש מקשים לפי שיטה זו: זמן זה שקבעו לרעתם הוא, שהרי טוב היה להם שיהא הא-ל מטה כלפי חסד לאלתר, ולא ימתין עד יום הכפורים, שאם זכו לא הרויחו כלום, ואם לא זכו נתחייבו! ולא קשיא, שאם זכו נכתבין לחיים של צדיקים גמורים, דעדיפא מההיא ד'רב חסד מטה כלפי חסד', ואם לא זכו נתחייבו."

עוד כתב הריטב"א שם: "והנכון כמו שאומר מורי נר"ו בשם רבו ז"ל, דלא זכו ממש נכתבין למיתה וליסורין כפי הראוי להם, ואין כאן 'רב חסד מטה כלפי חסד', שאין זה אלא בעולם הנשמות, או ביום הדין הגדול, שאין אחריו כלום, אבל בדין של ראש השנה, שאינו סוף הדין, והוא בעניני העולם הזה, כל אדם נידון כפי הראוי לו, ולפיכך לא הזכירו בזה מחלוקתן של בית שמאי ובית הלל בבינונים".

תשובה כלל, יוכל לזכות בדין בקלות! כי על ידי מצוה אחת שיעשה להכריע כף הזכויות, הרי הוא נמצא צדיק ונחתם לחיים. וכן מבואר בגמרא בקדושין (מ ע"א וע"ב): 'תנו רבנן: לעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי, עשה מצוה אחת - אשריו שהכריע עצמו לכף זכות'... הרי כי הבינוני במצוה אחת שיעשה מכריע כף הזכויות ונמצא צדיק".

וענה: "ולואת הנה הבינוני, שגמר דינו הוא ביום הכפורים, אם לא יעשה תשובה לא יועיל לו מה שיוסיף מצוה אחת להכריע כף הזכויות, כי לעומת זה, הנה העוון הגדול של מניעת התשובה ביום זה הוא מכריע את כף העוונות".
נראה שזו גם כוונת הריטב"א בשם רבנו יונה.

כן נראה גם מדברי האבודרהם (סדר תפלת ראש השנה): "ויש לשאול: למה אחז"ל בנינונים: 'זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה'? למה נכתבין למיתה אם לא זכו להכריע? והרי לא הוסיפו פשע על חטאתם, ונשארו בינונים, ובית הלל אמרו גבי בינונים: 'ורב חסד - מטה כלפי חסד'!"

ויש לומר דהכי קאמר: זכו נכתבין לחיים פירוש: שעשו תשובה נכתבין לחיים, לפי שהתשובה היא מצות עשה לעולם, וכל שכן בימים אלו, וכל העושה תשובה מרבה זכויותיו בקיום אותה המצוה. ואם לא זכו כלומר: שלא עשו תשובה - נכתבין למיתה, לפי שהרבו עוונותיהם בביטול אותה המצוה".

האבודרהם לא כתב: "היכא דלא עשה תשובה - הוי עוון אחד נוסף על העוונות, משום דבאלו עשרה ימים של תשובה הוא חייב לעשות תשובה. ואם לא עשה - הרי עוון אחד נוסף על העוונות", כמו שכתב ה"לחם משנה". אלא: "הרבו עוונותיהם בביטול אותה המצוה"⁸.

נראה להוסיף על הדברים על פי מה שכתב ה"משך חכמה" בסוף פרשת נצבים: "'דין וחשבון' פירש הגר"א: דין - על העבירה שעשה, וחשבון - על המצוות שיכל לעשות בעת שעשה העבירה. ולפי זה תסמר שערות אנוש ביום הכפורים, דקיימא לן דעם התשובה מכפר גם על חמורות, ובלא תשובה גם על קלות אינו מכפר. אם כן כמה גדול כח החשבון, שביום שנענה גם היחיד, ואין השטן שולט עליו, כמאמרם (יומא כ ע"ב): 'השטן - בגימטריא שס"ד', ונקל לעשות תשובה, ובדבר קל יוכל לזכות לחיים הנצחיים ולהיות אהוב למקום. ואם חלילה לא עשה תשובה - יוכל להיות העונש על החשבון, היינו העדר עשייתו התשובה, כמו שיענש

⁸ עיין באבודרהם שם שהוסיף: "ויש מתרצים תירוץ אחר, דבינונים דקאמר שאם לא זכו נכתבין למיתה הוא אם יש בכלל מחצה עוונות שלהם עוון פושעי ישראל בגופן, דהיינו קרקפתא דלא מנחא תפילין (ראש השנה יז, ע"א) והוא הדין לשאר מצוות עשה שבגופו שלא קיימה מעולם, כגון שלא קרא קריאת שמע, ולא בירך על המזון מעולם, שיש להם עונש גדול, ולא עליהם אמרו בית הלל 'ורב חסד מטה כלפי חסד'".

על כל חטאיו, ואפשר יותר מהם, והאחרון הכביד. וכאשר בירך ברכת 'שהחינו', שזה באמת שמחה אמיתית שהקב"ה נתן יום סליחה לכל פשעי בני אדם להסיר מעליהם השטן, ויאות לברכו ולהודות לשמו על גודל רחמיו מצדו יתברך, אולם אם לא שב אדם מדרכו הרעה, מוטב לו שלא היה יום הקדוש הזה, ומוטב לו שנהפכה לו שליתו על פניו בערב יום הקדוש הזה, כי ביום הזה הכפיל עוד עונשו לבלי קץ בעונש חשבון העדר התשובה. על זה ידו כל הדווים. השיבנו ד' ונשובה אליך באמת ובתמים".

סיכום

- א. לפי הר"ן מספיק לבינוני שיעשה מצוה אחת יתירה כדי שיזכה להיות צדיק.
- ב. לפי הרמב"ם צריך הבינוני לעשות תשובה כדי שיזכה להיות צדיק.
- לפי ה"לחם משנה" מי שלא חזר בתשובה בימים אלו - הוסיף עבירה אחת.
- לפי ה"כוכבי אור" מי שלא חזר בתשובה הוסיף עבירות רבות מאד!

ד' יזכנו לשוב בתשובה שלימה לפניו.